

PRIEBEH CHOLERY VO FARNOSTIACH SPIŠSKOŠTIAVNICKÉHO DEKANÁTU SPIŠSKÉHO BISKUPSTVA V ROKU 1873 (NA ZÁKLADE DRUHOPISOV MATRÍK)

Monika BIZOŇOVÁ

Fond Spišské biskupstvo je najväčším fondom Biskupského archívu v Spišskej Kapitule v Spišskom Podhradí a obsahuje viacero oddelení. Tým najdôležitejším oddelením je Matrika, v ktorej sú uchované druhopisy rímskokatolíckych matrík z územia celej Spišskej diecézy od roku 1788 (Spiš, Liptov, Orava). Ide o záznamy pokrstených (*Matrica baptisatorum*), sobášených (*Matrica copulatorum*), zomrelých (*Matrica defunctorum*) a birmovaných (*Matrica confirmatorum*). Súčasťou tohto oddelenia sú aj druhopisy zmiešaných manželstiev (*Matrica mixtae*).

Prostredníctvom tohto príspevku¹ sa zameriame na rok 1873, keď sa v Uhorsku začala šíriť ďalšia epidémia cholery a zasiahla samozrejme aj územie Spiša. Základným prameňom k vyhotoveniu tohto príspevku bol druhopis matriky zomrelých za rok 1873, v ktorom si všimane údaje, ktoré sa týkajú epidémie cholery, a to: absolútne počty zomrelých, počty zomrelých na cholery, pohlavie a vek zomrelých, prvé a posledné záznamy o zomrelých na cholery. Taktiež poukážeme na hrubú mieru úmrtnosti na cholery v jednotlivých rímskokatolíckych farnostiach vybraného Spišskoštiavnického dekanátu (dištriktu) s využitím historického schematizmu Spišskej diecézy z roku 1872, ktorý nám poskytuje potrebné informácie o počte rímskokatolíkov vo farnostiach v danom období.²

Farnosť Hranovnica

Farnosť Hranovnica je podľa historického schematizmu charakterizovaná ako starobylá. Z cirkevného hľadiska patrila do Spišskoštiavnického dekanátu, nemala väčšie filiálky, ale v blízkosti obce bol hámor a tiež dom horára. V roku 1872 mala táto farnosť celkovo 1 068 rímskokatolíkov, 123 evanjelikov, dvoch gréckokatolíkov a 22 Židov.³

V danom roku bol farárom Ján Ruzsinszky, ktorý počas neho zaznamenal 76 úmrtí. Z nich bolo 26 na cholery, čo tvorilo 34,21 % z celkových úmrtí. Prvou obeťou cholery bol Juraj Vallus vo veku 48 rokov 7 mesiacov a 13 dní, ktorý jej podľahol 17. júna 1873 a v jeho prípade je uvedená príčina smrti cholera typhus. Poslednou obeťou bol Martin Petrik, ktorý zomrel 3. októbra 1873 vo veku štyroch rokov.⁴

- 1 Štúdia vznikla ako výstup z riešenia projektu APVV-20-0613 *Epidémie na území Slovenska v 17. – 19. storočí*.
- 2 Táto štúdia nadväzuje na už publikovanú štúdiu, ktorá sa zaoberala touto problematikou, avšak v Spišskovlašskom dekanáte. Bližšie: BIZOŇOVÁ, Monika. Priebeh cholery vo farnostiach Spišskovlašského dekanátu Spišského biskupstva v roku 1873 (na základe druhopisov matrík). In *Historia Ecclesiastica*, roč. 14, 2023, č. 2, s. 310-316.
- 3 *Schematismus venerabilis cleri almae dioecesis Scepusiensis 1872*. Leutschoviae : Joannis Werthmüller, 1872, s. 32.

Z počtu obetí na cholery bolo 16 mužov a 10 žien. Najstaršou obeťou cholery bol Pavol Maskulko, ktorý mal 66 rokov a najmladšia obeť Mária Thomay mala len jeden rok a 16 dní. Hrubá miera obetí epidémie tak dosiahla hodnotu 24,34 ‰.

Vekové zloženie obetí cholery	0 – 10	11 – 20	21 – 30	31 – 40	41 – 50	51 – 60	61 – viac
Počet	13	1	5	2	2	1	2

Farnosť Dedinky

Daná farnosť podľa historického schematizmu vznikla v roku 1787 a mala viacero filiálok. Patrili medzi ne: Stratená, Mlynky, Palcmanská Maša a Biele Vody. V roku 1872 v nej žilo celkovo 1 782 rímskokatolíkov, 105 evanjelikov, 10 gréckokatolíkov a deväť Židov.⁵

Farár Alexander Karniss zaznamenal v roku 1873 celkovo 148 úmrtí, z toho na cholery až 49 – 22 mužov a 27 žien. Prvý záznam úmrtia na cholery je uvedený už 6. januára 1873. Jej obeťou bol Štefan Ietsim vo veku 42 rokov. Šiesty prípad úmrtia na cholery bol 2. februára 1873 a s následným siedmym prípadom sa stretávame až 23. mája 1873, keď zomrel Jozef Kukura, pochádzajúci z Betlanoviec vo veku 34 rokov. Posledný záznam k cholere nachádzame 7. novembra 1873, obeťou bol 40-ročný Štefan Mattyassovszky. Najmladšia obeť, Mária Vesselényi, mala iba dva mesiace a najstaršia obeť, Zuzana Kopniczky, zomrela vo veku 70 rokov.⁶

Hrubá miera obetí epidémie tak dosiahla hodnotu 27,49 ‰. Z celkového počtu úmrtí za daný rok je to podiel 33,1 ‰.

Vekové zloženie obetí cholery	0 – 10	11 – 20	21 – 30	31 – 40	41 – 50	51 – 60	61 – viac
Počet	22	2	7	10	3	3	2

Farnosť Hrabušice

Táto farnosť je v historickom schematizme charakterizovaná ako starobylá s potvrdením, že matriky si vedie od roku 1703. V danej dobe mala viacero filiálok, a to Betlanovce, tri mlyny (starý, nový a horný), Kohleif a viacero alódií v blízkosti Hrabušíc. V roku 1872 žilo vo farnosti 1 992 rímskokatolíkov, 36 evanjelikov, traja gréckokatolíci a 73 Židov.⁷

V tom období tam bol farárom Jozef Raab, ktorý v roku 1873 zaznamenal celkovo 159 úmrtí. Z nich bolo 46 na cholery. Z tohto počtu jej podľahlo 28 mužov a 18 žien.

-
- Biskupský archív v Spišskej Kapitule, fond Spišské biskupstvo, oddelenie Matrika, Matrica defunctorum 1873, farnosť Hranovnica.
 - Schematismus venerabilis cleri almae dioecesis Scepusiensis 1872*. Leutschoviae : Joannis Werthmüller, 1872, s. 33.
 - Biskupský archív v Spišskej Kapitule, fond Spišské biskupstvo, oddelenie Matrika, Matrica defunctorum 1873, farnosť Dedinky.
 - Schematismus venerabilis cleri almae dioecesis Scepusiensis 1872*. Leutschoviae : Joannis Werthmüller, 1872, s. 33-34.

Prvý prípad sa objavil 17. júla 1873 a bol ním Michal Strbko, ktorý zomrel vo veku 85 rokov a zároveň bol najstaršou obeťou cholery v tomto roku. S posledným prípadom úmrtia na cholera sa stretávame 22. októbra 1873 a bola ním 33-ročná Mária Horvat z Betlanoviec. Najmladšia obeť cholery z 19. júla 1873 Anna Recsicsár sa dožila iba jedného roka.⁸

Hrubá miera obetí epidémie tu dosiahla hodnotu 23,09 ‰ a z celkového počtu úmrtí za spomínaný rok mala cholera podiel 28,93 %.

Vekové zloženie obetí cholery	0 – 10	11 – 20	21 – 30	31 – 40	41 – 50	51 – 60	61 – viac
Počet	12	2	0	10	8	4	10

Farnosť Spišské Bystré

Na základe historického schematizmu sa nedá určiť rok založenia farnosti, ale priradilo sa k nej viacero filiálok, a to: Kravany, Visová, mlyny v Spišskom Bystrom a Kravanoch a majer pri Kravanoch. V roku 1872 vo farnosti žilo 2 180 rímskokatolíkov, dvaja evanjelici, jeden gréckokatolík a 16 Židov.⁹

Podľa záznamov v matrike bol v spomínanom roku farárom Matej Labancz. V roku 1873 zaznamenal celkovo 168 úmrtí, z toho na cholera bolo 95 prípadov. Prvou obeťou bola 15-ročná Mária Pacsa, ktorá jej podľahla 10. augusta 1873. Posledný prípad sa objavil 20. novembra 1873, bol ním Juraj Kendra, ktorý mal 43 rokov. Najstaršia obeť, Adam Orolin, mal v čase úmrtia 76 rokov a najmladšia obeť, Juraj Huszar, mal iba päť mesiacov.¹⁰

Z celkového počtu úmrtí na cholera, čo činilo 95 osôb, bolo 51 mužov a 41 žien. Hrubá miera obetí epidémie tu dosiahla hodnotu 43,57 ‰. Z celkového počtu úmrtí za daný rok tvorila cholera ako príčina úmrtia podiel 56,54 %.

Vekové zloženie obetí cholery	0 – 10	11 – 20	21 – 30	31 – 40	41 – 50	51 – 60	61 – viac
Počet	52	7	2	7	11	7	9

Farnosť Letanovce

Podľa historického schematizmu bola daná farnosť starobylá a mala filiálky – Ha-dušovce, Spišské Tomášovce, Arnutovce a dva mlyny pri Letanovciach a Spišských Tomášovciach. V roku 1872 žilo vo farnosti celkovo 1 446 rímskokatolíkov, štyria evanjelici a 27 Židov.¹¹

8 Biskupský archív v Spišskej Kapitule, fond Spišské biskupstvo, oddelenie Matrika, Matrica defunctorum 1873, farnosť Hrabušice.

9 *Schematismus venerabilis cleri almae dioecesis Scepusiensis 1872*. Leutschoviae : Joannis Werthmüller, 1872, s. 34.

10 Biskupský archív v Spišskej Kapitule, fond Spišské biskupstvo, oddelenie Matrika, Matrica defunctorum 1873, farnosť Spišské Bystré.

11 *Schematismus venerabilis cleri almae dioecesis Scepusiensis 1872*. Leutschoviae : Joannis Werthmüller, 1872, s. 34-35.

Farárom bol v tom čase Andrej Pitonyák a v roku 1873 zaznamenal celkom 165 úmrtí, z toho 86 na cholery.

Prvý záznam nachádzame 26. júla 1873 a obeťou bol Juraj Olenik vo veku 40 rokov, ktorý bol slobodný a vojak. Posledný záznam úmrtia na cholery je zapísaný 3. októbra 1873, keď sa jej obeťou stala Katarína Spitko vo veku 42 rokov, žena pastiera, ktorá podľa poznámky nestihla byť ani zaopatrená, pretože smrť nastala veľmi rýchlo. Najmladšia obeť mala iba jeden a pol roka a najstaršia obeť Mária Brussko sa dožila 70-tich rokov.¹²

Z celkového počtu 86 úmrtí na cholery jej podľahlo 36 mužov a 50 žien. Hrubá miera obetí epidémie tu dosiahla hodnotu 59,47 %. Z celkového počtu za daný rok tvorili úmrtia na cholery podiel 52,12 %. Zo zápisov v druhopise matriky vyplýva, že obeť epidémie boli pochované na miestnych cintorínoch.

Vekové zloženie obetí cholery	0 – 10	11 – 20	21 – 30	31 – 40	41 – 50	51 – 60	61 – viac
Počet	29	5	9	17	11	6	9

Farnosť Lučivná

Z historického schematizmu sa dozvedáme, že farnosť v Lučivnej bola podobne ako ostatné farnosti dekanátu starobylá. Samozrejme mala niekoľko menších filiálok: Vyšnú Šuňavu, Nižnú Šuňavu a tri mlyny v okolí týchto filiálok. V roku 1872 v celej farnosti žilo 1 450 rímskokatolíkov, 307 evanjelikov, dvaja gréckokatolíci a 14 Židov.¹³

Farár vo farnosti Ferdinand Marincsák v roku 1873 zaznamenal s kaplánmi celkom 130 úmrtí. Z toho bolo 71 obetí cholery, 32 žien a 39 mužov, čo činí 54,61 % z celkového počtu úmrtí. S prvým prípadom cholery sa stretávame 2. augusta 1873. Podľahol jej 70-ročný Jakub Kosarcsik, ktorý patrilo aj medzi najstaršie obeť epidémie. Posledný raz sa cholera vyskytla až o pár mesiacov, a to dňa 30. novembra, keď jej obeťou sa stal 64-ročný Michal Kalla. Najmladšia obeť mala iba rok a štyri mesiace a najstaršia obeť zasa 80 rokov.¹⁴

Z údajov vyplýva, že hrubá miera obetí cholery v tejto farnosti predstavovala 48,96 %.

Vekové zloženie obetí cholery	0 – 10	11 – 20	21 – 30	31 – 40	41 – 50	51 – 60	61 – viac
Počet	24	13	5	8	7	6	8

12 Biskupský archív v Spišskej Kapitule, fond Spišské biskupstvo, oddelenie Matrika, Matrica defunctorum 1873, farnosť Letanovce.

13 *Schematismus venerabilis cleri almae dioecesis Scepusiensis 1872*. Leutschoviae : Joannis Werthmüller, 1872, s. 35.

14 Biskupský archív v Spišskej Kapitule, fond Spišské biskupstvo, oddelenie Matrika, Matrica defunctorum 1873, farnosť Lučivná.

Farnosť Spišský Štiavnik

Farnosť podľa schematizmu existovala pred rokom 1797. Mala aj filiálku a to samotný kaštieľ v Spišskom Štiavniku. V roku 1872 farnosť evidovala 1 069 rímskokatolíkov, štyroch evanjelikov a 15 Židov.¹⁵

Farár Štefan Wrchovina v roku 1873 zaznamenal vo farnosti celkovo 62 úmrtí, z nich bolo 24 obetí cholery, 12 mužov a 12 žien. Prvý prípad bol evidovaný 27. júna 1873, obeťou bol 7-ročný Martin Gay. Poslednou obeťou cholery bol Jakub Dulovics, ktorý zomrel 7. októbra 1873 vo veku 45 rokov.¹⁶

Z údajov vyplýva, že hrubá miera obetí cholery v tejto farnosti činí 22,45 ‰. Z celkového počtu úmrtí za daný rok predstavujú úmrtia na cholera až 38,71 %.

Vekové zloženie obetí cholery	0 – 10	11 – 20	21 – 30	31 – 40	41 – 50	51 – 60	61 – viac
Počet	12	2	2	3	3	0	3

Farnosť Švábovce

Podľa historického schematizmu farnosť vo Švábovciach vznikla približne okolo roku 1248. Podobne ako iné farnosti mala niekoľko filiálok, a to: Hôrku, Komárovce a Kišovce. V roku 1872 mala farnosť celkovo 480 rímskokatolíkov, 273 evanjelikov a 52 Židov.¹⁷

V roku 1873 sa v matrike zomrelých nachádzajú zápisy 30-tich úmrtí, z ktorých siedmi zomrelí boli obeťami cholery. Z tohto počtu to boli traja muži a štyri ženy. S prvým prípadom úmrtia na cholera sa stretávame 23. januára 1873, keď jej podľahol iba 5-ročný Ján Muľar. Posledný prípad úmrtia na cholera sa objavil 11. septembra 1873, keď jej podľahla zároveň aj najstaršia obeť, 60-ročná Mária Fudaly. Najmladšia obeť tejto nákazy Anna Mlinar mala iba päť mesiacov a zomrela 30. augusta 1873.¹⁸

Z údajov vieme určiť hrubú mieru obetí cholery 14,58 ‰. Z celkového počtu úmrtí za daný rok tvorili úmrtia na cholera 23,33 %.

Vekové zloženie obetí cholery	0 – 10	11 – 20	21 – 30	31 – 40	41 – 50	51 – 60	61 – viac
Počet	5	0	0	1	0	1	0

15 *Schematismus venerabilis cleri almae dioecesis Scepusiensis 1872*. Leutschoviae : Joannis Werthmüller, 1872, s. 35.

16 Biskupský archív v Spišskej Kapitule, fond Spišské biskupstvo, oddelenie Matrika, Matrica defunctorum 1873, farnosť Spišský Štiavnik.

17 *Schematismus venerabilis cleri almae dioecesis Scepusiensis 1872*. Leutschoviae : Joannis Werthmüller, 1872, s. 35-36.

18 Biskupský archív v Spišskej Kapitule, fond Spišské biskupstvo, oddelenie Matrika, Matrica defunctorum 1873, farnosť Švábovce.

Farnosť Spišská Teplica

Táto farnosť podľa schematizmu v roku 1389 už existovala a nemala žiadnu filiálku. V roku 1872 žilo vo farnosti celkovo 1 010 rímskokatolíkov, sedem evanjelikov, jeden gréckokatolík a šesť Židov.¹⁹

Vtedajší farár František Regécz zapísal do matriky zosnulých v roku 1873 celkom 45 úmrtí, z nich na cholera bolo iba päť. Z hľadiska pohlavia obeťami boli štyria muži a jedna žena. S prvým prípadom cholery sa stretávame 11. septembra 1873 a jej obeťou bola Anna Pribilinec vo veku 28 rokov. Najstaršou obeťou sa stal 55-ročný Michal Pribilinec. Posledný zápis úmrtia na toto ochorenie nachádzame 30. septembra 1873, keď jej podľahol iba 13-mesačný Ján Kolba, ktorý bol zároveň najmladšou obeťou.²⁰

Hrubá miera obetí epidémie tak dosiahla hodnotu 4,95 ‰. Z celkového počtu úmrtí za daný rok je to podiel 11,11 ‰.

Vekové zloženie obetí cholery	0 – 10	11 – 20	21 – 30	31 – 40	41 – 50	51 – 60	61 – viac
Počet	1	1	1	1	0	1	0

Farnosť Vydrník

Z historického schematizmu sa dozvedáme, že farnosť je starobylá, no rok založenia nie je známy. Zároveň mala dve filiálky, a to: Jánovce a Machalovce. V roku 1872 žilo vo farnosti celkovo 650 rímskokatolíkov, sedem evanjelikov, jeden gréckokatolík a 48 Židov.²¹

Farárom v tomto období bol Pavol Koperdan. V roku 1873 v celej farnosti znamenal celkovo 65 úmrtí, z toho bolo 37 obetí cholery. Prvý prípad sa objavil 12. apríla 1873 a jej obeťou sa stal 66-ročný Jakub David. Poslednou obeťou bol Matej Szlavkovszky, ktorý zomrel 10. septembra 1873 vo veku 17 rokov. Najstaršou obeťou bol 74-ročný Matej Szlivka a najmladšou iba trojmesačná Žofia Zona, ktorá zomrela 8. augusta 1873.²²

Na následky cholery zomrelo 22 mužov a 15 žien. Hrubá miera obetí cholery v tejto farnosti činila 56,92 ‰. Z celkového počtu úmrtí za daný rok tvorili úmrtia na cholera 56,92 ‰. Zo zápisov v druhopise matriky vyplýva, že obeť epidémie boli pochované na miestnych cintorínoch.

Vekové zloženie obetí cholery	0 – 10	11 – 20	21 – 30	31 – 40	41 – 50	51 – 60	61 – viac
Počet	14	5	2	5	2	4	5

19 *Schematismus venerabilis cleri almae dioecesis Scepusiensis 1872*. Leutschoviae : Joannis Werthmüller, 1872, s. 36.

20 Biskupský archív v Spišskej Kapitule, fond Spišské biskupstvo, oddelenie Matrika, Matrica defunctorum 1873, farnosť Spišská Teplica.

21 *Schematismus venerabilis cleri almae dioecesis Scepusiensis 1872*. Leutschoviae : Joannis Werthmüller, 1872, s. 36.

22 Biskupský archív v Spišskej Kapitule, fond Spišské biskupstvo, oddelenie Matrika, Matrica defunctorum 1873, farnosť Vydrník.

Farnosť Vikartovce

Podľa historického schematizmu farnosť je nová a vznikla v roku 1795. Mala iba dve malé filiálky, mlyn a pílu v okolí Vikartoviec. V roku 1872 v nej žilo 1 369 rímskokatolíkov a 11 Židov.²³

Miestny farár Ján Ruzsinszky zaznamenal v roku 1873 celkovo 138 úmrtí, z toho 91 obetí cholery. Prvou bola 60-ročná Zuzana Bobak, ktorá jej podľahla 2. septembra 1873, a poslednou bola Mária Csurka, ktorá zomrela 26. septembra 1873 vo veku 42 rokov. Najstaršou obeťou sa stala 73-ročná Anna Bajnok dňa 17. septembra 1873 a najmladšou iba deväť-mesačná Karolína Magura.²⁴

Z celkového počtu úmrtí na cholery bolo 49 mužov a 42 žien. Hrubá miera obetí epidémie tu dosiahla hodnotu 66,47 ‰. Z celkového počtu úmrtí za daný rok predstavujú úmrtia na cholery až 65,94 ‰.

Vekové zloženie obetí cholery	0 – 10	11 – 20	21 – 30	31 – 40	41 – 50	51 – 60	61 – viac
Počet	31	7	9	10	9	13	12

Hrubá miera úmrtnosti v roku 1873

Farnosť	Celkový počet úmrtí v roku 1873	Počet úmrtí na cholery	Hrubá miera úmrtnosti na cholery v ‰
1. Hranovnica	76	26	24,34
2. Dedinky	148	49	27,49
3. Hrabušice	159	46	23,09
4. Spišské Bystré	168	95	43,57
5. Letanovce	165	86	59,47
6. Lučivná	130	71	48,96
7. Spišský Štiavnik	62	24	22,45
8. Švábovce	30	7	14,58
9. Spišská Teplica	45	5	4,95
10. Vydrník	65	37	56,92
11. Vikartovce	138	91	66,47

23 *Schematismus venerabilis cleri almae dioecesis Scepusiensis 1872*. Leutschoviae : Joannis Werthmüller, 1872, s. 36-37.

24 Biskupský archív v Spišskej Kapitule, fond Spišské biskupstvo, oddelenie Matrika, Matrica defunctorum 1873, farnosť Vikartovce.

Porovnanie počtu zomrelých v rokoch 1872, 1873 a 1874

Farnosť	1872	1873	1874
1. Hranovnica	27	76	27
2. Dedinky	48	148	58
3. Hrabušice	69	159	95
4. Spišské Bystré	71	168	46
5. Letanovce	71	165	64
6. Lučivná	35	130	44
7. Spišský Štiavnik	36	62	57
8. Švábovce	15	30	24
9. Spišská Teplica	40	45	50
10. Vydrník	32	65	28
11. Vikartovce	57	138	52